

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF FOREST RESOURCES CAPITALICATION

Олег ГОЛУБ,
кандидат економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ

Oleh HOLUB,
Cand. Sci. (Econ.),
Public Institution «Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development of the National Academy
of Sciences of Ukraine», Kyiv

Розглянуто основні аспекти необхідності вирішального вибору стратегічного напрямку (мети) лісокористування – за природо-зберігаючим чи за промисловим спрямуванням. Визначено, що для першого є набагато більше підстав у рамках існуючої на сьогодні системи соціально-економічних координат. Проаналізовано можливості вибору відповідної сукупності суб'єктів лісокористування, від чого буде в подальшому логічно вибудовуватись вся система економічних та організаційних механізмів у згаданій сфері діяльності.

The basic aspects of necessity of a deciding choice of strategic direction (purpose) of forest using – by the nature protection or the industrial direction are considered. It is defined, that for the first, there are much more foundations within the framework of existing system of socio-economic coordinates. The opportunities of choosing an appropriate set of subjects of forest using are analysed, and on its basis, the entire system of economic and organizational mechanisms in this sector of activity will be logically constructed in the future. It is emphasized on necessity of the complex approach when solving forestry problems as a specific kind of activity in specific territories, which have the ecological importance for development of village communities in a context of maintenance of opportunities to increase the ecological standards of the local population life according to the European standards.

В середовищі запровадження в перспективі процесів капіталізації лісових ресурсів ситуація складається таким чином, що командно-адміністративні методи справляють в ньому достатньо відчутний вплив, тому відіграють досить важливу роль, якщо не виступають взагалі ключовим фактором в цьому плані. Реформування відносин власності на лісові ресурси в напрямку більш широкого застосування суто економічних важелів у процесі господарювання реалізуються не настільки широко, як можна було би очікувати в сучасних соціальних умовах.

Така ситуація є достатньо складною та суперечливою, що спричиняє відчутний вплив на суто виробничі процеси, перебіг яких може бути спрямований на досягнення тих чи інших результатів в плані визначення можливих пріоритетів діяльності. Дедалі більш очевидним стає той факт, що вихід сфери лісокористування з кризового стану без переходу на різні форми власності, а також реструктуризації форм організації діяльності виробничих структур чітко досить демонструє тенденцію до відчутного ускладнення. Одним із можливих і кардинальних шляхів розв'язання складної та різнопланової проблеми створення та забезпечення ефективного функціонування відповідного інституційного середовища, яке б створювало реальні можливості для широкомасштабного застосування процесів капіталізації лісових ресурсів, виходячи з досвіду економічно більш розвинених країн світу, є в першу чергу максимально можливе урізноманітнення власнісного статусу лісових насаджень.

Стан відносин у згаданій сфері на даний час є досить важливим і водночас дуже складним питанням з точки зору їх узгодженості між собою та можливостей синхронізації із суміжними сферами діяльності не тільки в рамках національної економічної системи, але і з врахуванням зарубіжного досвіду та конкретних вимог до екологічних стандартів, які в значній мірі визначають рівень якості життя для певної території, а також і для конкретної частини суспільства, включаючи і окремо взятю фізичну особу.

Досвід останніх років майже беззаперечно свідчить про те, що будь-які відносини, які в тій чи іншій мірі характеризуються певною нерівноправністю сторін, в будь-якому разі будуть викликати напружені ситуації, вихід з яких завжди буде супроводжуватись певними ускладненнями та втратами матеріального і, тим більше, морального характеру. Для вирішення (згладжування) таких ускладнень повинні бути розроблені і застосовані певні економічні та організаційні механізми регулювання відносин у сфері

лісокористування, які мають враховувати специфіку зазначеної сфери економічної діяльності [1].

Сфера лісокористування в Україні реально потребує посилення та структуризації системи економічних та організаційних механізмів відносин в лісовому господарстві. Така необхідність викликана, перш за все, потребою пристосування сфери лісокористування до конкретних вимог конкретного етапу соціально-економічного розвитку, які об'єктивно складаються на даний період часу. Також це викликано необхідністю проводити відповідну підготовку суспільної думки та економічної системи до прогнозованих змін у коротко- або довгостроковій перспективі на майбутнє [2].

З достатньо високим рівнем вірогідності можна стверджувати, що питання вибору стратегічного напрямку розвитку економічних та організаційних механізмів у сфері лісокористування в Україні залишається по суті не вирішеним [3]. Однак треба визнати той об'єктивний факт, що це не впливає однозначно негативно на розвиток лісового господарства. Мова йде саме про стратегічні перспективи, в тому числі і приведення процесів його функціонування у відповідність до значної кількості вже існуючих та активно діючих в рамках міжнародної спільноти стандартів загальноекологічного спрямування.

Мета дослідження. Варто наголосити, що лісокористування в будь-якому разі є особливою частиною сфери діяльності суспільства. Більше того, саме в нашому суспільстві в тому стані, в якому воно якраз перебуває, згадана сфера просто приречена мати особливий статус, бути специфічним сегментом національного господарства. Така зумовленість випливає з тих передумов, які сформувалися в недалекому минулому і мають як ряд позитивних, так і ряд негативних особливостей, аналіз та співставлення яких є метою дослідження.

На наше переконання, більш теоретично правильним і практично прийнятним буде саме комплексний підхід до проблеми, оскільки лісокористування є таким специфічним колом діяльності суспільства, яке базується на наявності лісових ресурсів в повному спектрі їх розуміння, в тому числі і як просторово-територіальної бази. Ми свого часу висловлювали думку, що всі ліси незалежно від їх цільового призначення (експлуатаційне чи природоохоронне) в значній мірі виступають саме як природоохоронні території, тому що вони мають таку органічно притаманну їм характерну особливість. І саме цей напрямок набуває винятково важливого та актуального

значення в плані інтеграції України до Європейського Союзу, зокрема, стосовно забезпечення підвищення екологічних стандартів так званих «сільських територій», оскільки саме природоохоронні насадження (в тому числі полезахисні лісосмуги) можуть відіграти роль еколого-економічної основи збалансованого на довготривалу перспективу розвитку сільських територіальних громад.

З огляду на ту ситуацію, що складається в сфері лісокористування, а особливо в суміжних сферах економічної діяльності, які використовують земельний фонд, доцільно наголосити на тому, що режим охорони і використання лісових угідь потребує значного посилення. Таке посилення, в першу чергу, має відбутися в плані заборони будь-яким чином (окрім дійсно виняткових та невідкладних потреб) змінювати цільове призначення лісових земель. Особливо це стосується тих масивів чи ділянок, які реально мають природоохоронне значення. А це практично всі лісові насадження на території України в цілому та всіх регіонів. За вирішення проблеми саме у такий спосіб, на нашу думку, свідчить той факт, що лісистість території України є меншою, ніж потрібно за її природно-кліматичними умовами.

На даний час забезпечення поліпшення саме процесів відтворення, збереження та охорони лісових екосистем – основне завдання наявної на даний час системи лісової охорони, діяльність якої, цілком очевидно, конче потребує значного посилення економічних та організаційних механізмів ефективного запобігання різноманітним проявам порушень у сфері лісокористування. У цьому контексті не в останню чергу варто звернути увагу на практичне використання сучасних інформаційних (геоінформаційних) технологій, максимально можливо пристосованих саме до зазначених вище потреб. Фактично мова йде про необхідність налагодження системи постійного лісового моніторингу. Згідно з вимогами національних законодавств і міжнародних зобов'язань система моніторингу в Україні має забезпечувати інформацію про такі важливі аспекти діяльності сфери лісокористування.

Щодо наведеного вище варто зазначити, що воно може викликати і викликає певні фахові дискусії, але, поза сумнівом, виступає достатньо виразним показником ефективності ведення лісгосподарського виробництва та природно-антропогенного стану лісових екосистем, а отже, в інтегрованому вигляді відображає результативність економічних та організаційних механізмів у сфері лісокористування. Моніторинг має охоплювати параметри деревостанів, інших компонентів лісового угіддя, еколого-біологічної структури та динаміки трав'яного покриву, зокрема, на зрубках, оскільки це значною мірою впливає на перебіг процесів відновлення деревних рослин.

На даний час цілком очевидно має бути зроблений вирішальний вибір стратегічного спрямування (мети) здійснення лісокористування – за природозберігаючим чи за промисловим спрямуванням. Якщо вибір буде зроблений на користь першого, що, на нашу думку, має більше підстав в рамках існуючої на даний час системи соціально-економічних координат, то треба проаналізувати можливості вибору відповідної сукупності суб'єктів сфери лісокористування. Від цього вибору і буде в подальшому логічно вибудовуватись вся система економічних та організаційних механізмів у згаданій сфері діяльності.

В контексті стратегічних перспектив соціально-економічного, цивілізаційного та культурного розвитку України як невід'ємної частини європейського простору винятково важливо достатньо чітко, насамперед термінологічно розділяти поняття «ліс» і «лісові ресурси». Ліс – це біоценоз (частина біосфери), а лісові ресурси – продукт спільного функціонування природних процесів і діяльності лісгосподарського та лісозаготівельного виробництва. Важливою складовою стратегічного потенціалу сталого розвитку є саме «ліс» в сенсі специфічного об'єкта природокористування (біоценозу) та об'єкта права власності (ведення господарської діяльності та отримання доходів).

Економічні та організаційні механізми розвитку відносин у сфері лісокористування в умовах домінування в економіці загалом ринкової інфраструктури значною мірою формуються під впливом інституціональної теорії, хоча й не замикаються лише в цих рамках. Розгляд й аналіз ринкової інфраструктури через призму нового інституціоналізму зумовлений, в першу чергу, необхідністю створення й подальшого удосконалення ринкових інститутів в країнах з перехідною економікою, до яких належить і Україна.

Інституціональна економічна теорія паралельно з теорією власності спроможні стати методологічною основою виконання цього завдання. З іншого боку, існує також думка, що використання інституціоналізму для аналізу трансформації економічних систем може бути лише обмеженим через те, що інституціональний підхід не в достатній мірі враховує специфічні особливості саме національних економічних систем. Отже, для успішного вирішення наявних проблем трансформації конкретної економічної системи національного рівня має бути застосований не лише інституціональний підхід.

Винятково важливим чинником в цьому плані виступає ментальне ставлення суспільства в цілому та окремих конкретно визначених складових частин суспільства (суспільних груп, корпоративних спільнот і навіть окремих впливових осіб) до того чи іншого об'єкта власності чи ведення господарства. А також не останню роль в цьому плані відіграє як практичне, так і теоретично можливе ставлення вказаних вище складових частин суспільства до суб'єктів (осіб), які або претендують або вже реалізували свої претензії стосовно певних об'єктів власності або ведення господарської діяльності.

В цьому розумінні проблеми законодавчого супроводу, на нашу думку, відіграють якщо і не другорядну, то принаймні і не вирішальну роль. Багаторічний досвід спостереження за розвитком соціально-економічних відносин в різних формах суспільного (державного) устрою виявляє досить чітку тенденцію пристосування законодавства до сьогоденних вимог суспільних відносин, інколи, на жаль, відверто формальних та помилкових.

Для достатньо обґрунтованого аналізу процесів, які відбуваються або мають відбуватись на конкретному етапі розвитку національної економічної системи України, важливим з методологічної точки зору є застосування основ теорії трансакційних витрат. Як відомо, трансакційні витрати виступають у певній мірі своєрідним бар'єром для виходу продукції або послуг на ринки. В теоретико-методологічному плані їм навіть відводиться роль фактора виникнення та розповсюдження такого загальновідомого негативного явища в соціально-економічному розвитку суспільства, як так звана «тіньова економіка».

Реформування економічних та організаційних механізмів є вкрай актуальною проблемою нинішнього етапу розвитку національної економічної системи в цілому. У сфері лісокористування вона має свої специфічні особливості, які напряму пов'язані з особливим характером переходу від жорстко регламентованої системи управління та організації сфери лісокористування, вплив якої і дотепер залишається достатньо відчутним, до ринкової системи. Це вимагає опрацювання досить широкого спектра теоретико-методологічних і практичних питань щодо характеру механізмів розвитку відносин, оскільки такі механізми цілком спроможні виступити важливим чинником економічного зростання. Складність згаданої проблеми полягає у досить жорсткій (більш жорсткій, ніж у інших сферах) прив'язці цієї частини національного господарського комплексу України до попередньої планової системи.

Базою згаданої системи виступав інститут виключно державної власності на землі лісового фонду та лісові насадження. За таких обставин основною метою є знаходження адекватних вимогам соціально-економічної ситуації теоретико-методологічних основ для посилення ефективності дії економічних та організаційних механізмів у сфері лісокористування. Але згадана сфера функціонує в межах загальноекономічного інституціонального поля, яке має спільні характеристики, але й суттєві відмінності саме для охорони, використання й відтворення лісоресурсного потенціалу. І ключовим в цьому плані виступає інститут власності. Його значення для ефективного перебігу процесу перетворень не можна не враховувати. Цей інститут є основоположним для всіх без винятку сфер діяльності, в тому числі в умовно нематеріальній сфері. Доказом цього, на наш погляд, може слугувати дедалі міцніше становлення та розвиток системи захисту інтелектуальної власності, яка, маючи в своїй основі начебто нематеріальну субстанцію, абсолютно чітко матеріалізується в різноманітних формах.

Одним із найбільш проблематичних аспектів є лісоземельні відносини, оскільки земля є територіальним базисом для всіх складових частин економічної системи. Тому інститут власності на землю в сфері лісокористування знаходиться в достатньо тісній залежності від такого інституту в масштабі національної економічної системи. В цьому плані лісове господарство

значно відрізняється від інших складових економічної системи України, в яких приватна, корпоративна чи комунальна власність займає значне місце. У зв'язку із зазначеним власнісний статус земель лісового фонду має на даний час досить невизначену за об'єктивними показниками структуру. При тому, що згадана структура (кількісний та якісний стан) лісоземельної власності з теоретико-методологічної точки зору покликана виконувати достатньо важливі функції як базове підґрунтя довгострокової стратегії охорони, використання й відтворення лісоресурсного потенціалу.

Забезпечення розробки та впровадження економічних та організаційних механізмів розвитку відносин у сфері лісокористування передбачає формування характерних для сучасної ринкової економіки господарчо-інституціональних утворень. Важливим фактором в цьому плані є їхні економіко-правові відносини з державними, регіональними та комунальними територіальними одиницями (владно-контролюючими органами відповідного рівня і повноважень). Аналіз структури діючих лісогосподарських підприємств за адміністративно-територіальними одиницями (області, райони) ставить достатньо широке коло питань в цьому плані, але цим самим і відкриває ряд перспективних напрямків їх ефективного вирішення, результативність яких, однак, має дуже тісну кореляційну залежність від ряду суб'єктивних факторів. Зокрема, вплив владної вертикалі спроможний визначити як позитивне, так і негативне спрямування дії будь-яких механізмів розвитку відносин в сфері лісокористування.

ВИСНОВКИ

В цьому плані винятково важливого значення набуває питання відповідного до умов сучасного стану національної економічної системи упорядкування системи форм власності в сфері лісокористування (як економічно-правового застережника від надмірного впливу адміністративних методів управління), удосконалення нормативів використання та відтворення лісоресурсного потенціалу, які мають забезпечувати максимально можливий рівень збалансованості. Потребують своєчасного вирішення проблеми екологічно орієнтованої та лісосберігаючої політики розвитку, в тому числі визначення і закріплення позитивної ролі складових частин владної вертикалі як надійного гаранта охорони та примноження потенціалу лісових насаджень як важливої складової підвищення екологічних стандартів якості життя населення України в цілому, регіонів та особливо місцевих сільських громад, які є безпосередньо наближеними в територіальному плані до лісових насаджень.

Одним із ключових напрямків формування механізмів розвитку збалансованих відносин є постійне удосконалення взаємодії сфери лісо-

користування з органами законодавчої та виконавчої влади, суміжними структурами лісового комплексу та бізнесовими структурами новітньої формації, які на нинішній час поки що не мають відповідного досвіду саме у плані екологічної орієнтованості своєї діяльності. Натомість їхня діяльність, на жаль, базується переважно на конфліктних принципах, хоча існують теоретико-методологічні і цілком практичні розробки, застосування яких дає можливість в належній мірі мінімізувати ризики від застосування нерациональних методів лісокористування. Необхідним є також максимально можливе уточнення місця та ролі управлінських структур загальнодержавного, регіонального та місцевого рівня щодо контролю і регламентування ними обсягів та методів лісокористування як невід'ємної частини механізму посилення та збалансування процесів соціально-економічного розвитку.

Отже, конкретною вимогою сучасного соціально-економічного становища є більш широке залучення до економічних відносин лісів соціального і природоохоронного призначення як виробників екосистемних благ та послуг, яким властива певна споживча вартість, що має принаймні покривати витрати, пов'язані з благоустроєм вказаних насаджень, а в перспективі – приносити певні прибутки. Нагальною є також потреба відчутного поліпшення техніко-технологічного забезпечення підприємств лісового господарства через цільові капітальні вкладення та значне збільшення обсягу власних обігових коштів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль Я. В. *Совершенствование лесопользования и лесовосстановления* / Я. В. Коваль. – К. : Издательство «Наукова думка», 1987. – 156 с.
2. Голуб О. А. *Актуальні питання в сфері лісокористування України* / О. А. Голуб // *Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. праць.* – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2011. – С. 75-80.
3. Коваль Я. В. *Пріоритети екологічного та збалансованого лісоресурсного розвитку АПК* / Я. В. Коваль // *Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. праць.* – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2011. – С. 46-55.

REFERENCES

1. Koval Ya.V. *Sovershenstvovanie lesopolzovania i lesovosstanovlenia* [Perfection of forest using and reforestation]. Kyiv, Naukova dumka, 1987, 156 p. [in Russian].
2. Holub O.A. *Aktualni pytannia v sferi lisokorystuvannia Ukrainy* [Urgent questions in the sector of forest using of Ukraine]. *Natsionalne hospodarstvo Ukrainy: teoriia ta praktyka: zbirnyk naukovykh prans – National economy of Ukraine: the theory and practice: The collection of the proceedings, 2011, pp. 75-80* [in Ukrainian].
3. Koval Ya.V. *Priorytety ekolohichnogo ta zbalansovanoho lisoresurnoho rozvytku APK* [Priorities of ecological and balanced forest resource development]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia: zbirnyk naukovykh prats' – Economy of natural using and environmental protection: proceedings, 2011, pp. 46-55* [in Ukrainian].

Збірник наукових праць
**«Економіка природокористування
 і охорони довкілля»** входить у міжнародну
 наукометричну базу **RePEc**